

*Карпенко М. І.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права, кримінології,
цивільного та господарського права
ВНЗ «Національна академія управління»*

ЗМІСТ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВИХ ЗЛОЧИНІВ. ЧИ ВІДПОВІДАЄ ВІН РЕАЛІЯМ СЬОГОДЕННЯ?

Анотація. У статті проаналізовано законодавство про кримінальну відповідальність за військові злочини та інші акти, що регулюють режим особливого періоду. Встановлено, що Кримінальний кодекс України не передбачає нині відповідальності за частину правопорушень, що передбачені, зокрема, законами України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану» та іншими актами, які в разі їх вчинення можуть спричинити суттєву шкоду воєнній безпеці України. Тому є необхідність криміналізувати ці діяння. Пропонується розширити родовий об'єкт військових злочинів, розглядаючи ці пропозиції як частину заходів, пов'язаних з необхідністю зміцнення обороноздатності нашої держави.

Ключові слова: особливий період, воєнний стан, військові злочини, кримінальна відповідальність за діяння, що посягають на воєнну безпеку України, родовий об'єкт військових злочинів.

Постановка проблеми. Питання з'ясування змісту родового об'єкта військових злочинів висвітлювалось як у дисертаційних дослідженнях, так і в інших публікаціях. Разом з тим протягом кількох останніх років була прийнята низка актів законодавства, що спрямовані на проведення оборонної реформи в Україні, які зумовлюють необхідність переосмислення змісту розділу XIX Особливої частини Кримінального кодексу (далі – КК) України. Тому є необхідність продовжити наукову розвідку питань, що можуть стосуватися кримінальної відповідальності стосовно правопорушень, які негативно впливатимуть на зміцнення воєнної безпеки нашої держави в період ведення Російською Федерацією гібридної війни/міжнародного збройного конфлікту проти України.

За період незалежності України питанням спрямованості і змісту родового об'єкта військових злочинів на рівні дисертаційних досліджень приділяли увагу такі науковці, як: В.П. Бодаєвський [1, с. 50–51], В.О. Бугаєв [2, с. 9–10], М.І. Карпенко [3, с. 11], Є.С. Ковалевська [4, с. 8], Ю.Б. Курилюк [5, с. 9], А.Р. Мухамеджанова [6, с. 7], А.М. Ониськів [7, с. 8], М.М. Сенько [8, с. 9], М.С. Туркот [9, с. 14], М.І. Хавронюк [10, с. 10]. У коментарях, навчальних посібниках, наукових статтях вони висвітлювались М.Б. Головком, С.І. Дячуком, В.О. Навроцьким, М.І. Пановим, О.М. Сарнавським, С.О. Харитоновим та іншими вченими. Разом з тим питання родового об'єкта в аспекті правопорушень, спрямованих проти воєнної безпеки України, досліджувались недостатньо.

Метою статті є завдання комплексно проаналізувати акти законодавства, які пов'язані з посиленням обороноздатності нашої держави і передбаченням кримінальної відповідальності за діяння, що можуть негативно впливати на забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України.

Виклад основного матеріалу дослідження. З приводу родового об'єкта щодо встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби (військові злочини) можна зустріти твердження, що ними є суспільні відносини: 1) із встановленого законодавством України порядку несення або проходження військової служби [11, с. 537; 12, с. 80]; 2) із встановлення чинними законами та іншими нормативно-правовими актами України порядку несення військової служби [13, с. 845; 14, с. 1013]; 3) із встановленого порядку проходження військової служби (військовий правопорядок) [15, с. 709–710; 16, с. 8; 17, с. 7]; 4) що виникають і функціонують у процесі проходження військової служби всіма військовослужбовцями, їх службової і бойової діяльності та регламентуються правовими нормами чинного законодавства і правилами співжиття у військових колективах [18, с. 11]. Зазначаючи, що «родовим об'єктом військових злочинів є встановлений законодавством порядок несення та проходження військової служби, який є складовою частиною військового правопорядку в цілому», С.І. Дячук при цьому конкретизує, що «порядок несення та проходження військової служби визначений низкою законів України, Військовою присягою, військовими статутами, положеннями про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців, наказами відповідних начальників та іншими актами, він є обов'язковим для виконання всіма військовослужбовцями та військовозобов'язаними, які проходять відповідні збори, оскільки суворе й точне дотримання такого порядку складає суть військової дисципліни і є необхідною умовою забезпечення боєздатності військових формувань» [19, с. 444].

Зокрема, Ю.Б. Курилюк поділяє точки зору науковців щодо змісту родового об'єкта військових злочинів на дві групи [20, с. 93–94].

Так, В.О. Навроцький, М.І. Панов, М.І. Хавронюк, С.В. Абдул та інші родовий об'єкт військових злочинів сприймають як встановлений порядок несення або проходження військової служби, який становить сукупність суспільних відносин, що виникають і функціонують у процесі проходження військової служби всіма військовослужбовцями, їх службової і бойової діяльності та регламентуються правовими нормами чинного законодавства і правилами співжиття у військових колективах.

При цьому необхідно зазначити, що Х.М. Ахметшин [21, с. 40], В.О. Бугаєв [22, с. 46] та інші сукупність суспільних відносин родового об'єкта військових злочинів ототожнюють з поняттям «військовий правопорядок». Інший підхід щодо родового об'єкта злочинів проти військової служби підтримують О.С. Самойлов та А.А. Толкаченко [23, с. 453], під яким науковці розуміють охоронювану кримінальним законом від

злочинних посягань військову безпеку, яка являє собою стан бойової готовності військової організації держави, що гарантує збройний захист конституційному устрою, незалежності, суверенітету та територіальній цілісності держави від зовнішніх і внутрішніх загроз» [20, с. 93–94].

Обґрунтовуючи та підтримуючи схожу точку зору, А.С. Седракян зазначає, що порядок військової служби є цінністю-засобом, а цінністю-метою є саме військова безпека, при цьому поняття «порядок військової служби», на його думку, уявляється необґрунтованим і незрозумілим [24, с. 30].

О.О. Губко, досліджуючи об'єкт військового злочину, зробив висновок, що він має виключно політичну та військово-політичну сутність, а тому об'єктом таких злочинів є обумовлені військовою політикою та військовою доктриною держави військові відносини, які складаються в процесі проходження військовослужбовцями та прирівняними до них особами військової служби [25, с. 12].

На думку О.М. Сарнавського, сьогодні ми маємо зовсім іншу державу, іншу геополітичну ситуацію, маємо суттєво відмінну від радянської воєнну політику, а отже, і змістовно інші завдання із забезпечення захисту державного суверенітету [26, с. 520].

За твердженням М.С. Туркота, «родовим об'єктом військових злочинів виступають суспільні відносини, які виникають у зв'язку з регулюванням порядку несення або (та) проходження військової служби із забезпечення воєнної (військової) безпеки України» [27, с. 68], оскільки, як зазначає П.П. Богущкий, «застосування термінів «воєнна», «військова» стосовно безпеки має тотожний зміст і не є помилковим» [28, с. 7].

Схожа точка зору вже була в історії, коли «після Великої Вітчизняної війни у науці кримінального права отримала широке поширення теорія злочинів проти оборони СРСР» [29]. Як зазначає Я.Н. Єрмолович, «при конструюванні системи злочинів проти оборони СРСР був використаний комплексний підхід, оскільки такої групи злочинів у чинному кримінальному законодавстві не було. За основу був взятий об'єкт злочинного посягання – інтереси оборони, обороноздатність СРСР. Система злочинів проти оборони СРСР включала в себе чотири групи злочинів: 1) посягання на інтереси комплектування Збройних Сил <...>, 2) посягання на інтереси оборонної промисловості і оборонного будівництва; 3) злочини проти окремих оборонних заходів; 4) загальні посягання на інтереси оборони СРСР. <...> Особливістю злочинів проти оборони було та обставина, що суб'єктом цих злочинів могли бути як військовослужбовці, так і не військовослужбовці, тобто розглядалось питання про посягання на воєнну безпеку «зовнішнім» суб'єктом» [30, с. 163–165]. Але в подальшому зазначена позиція в теорії кримінального права не отримала свого поширення, оскільки Закон СРСР від 25.12.1958 р. згідно зі ст. 1 передбачав кримінальну відповідальність за військові злочини військовослужбовців, військовозобов'язаних під час проходження ними навчальних зборів; осіб офіцерського, сержантського і рядового складу органів державної безпеки, а також осіб, відносно яких були спеціальні вказівки в законодавстві колишнього Союзу РСР [31, с. 3].

Нині на окупованих територіях України з 24 лютого 2018 р. набув чинності Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій

та Луганській областях» від 18.01.2018 р. № 2268-VIII, стаття 8 якого передбачає: «Для забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях: 1) Генеральним штабом Збройних Сил України за погодженням з відповідними керівниками залучаються та використовуються сили і засоби <...> Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань <...>, правоохоронних органів спеціального призначення, Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, розвідувальних органів України, військової прокуратури, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, а також працівники закладів охорони здоров'я; <...>» [32].

Розглядаючи родовий об'єкт військових злочинів під кутом зору їх посягання не лише на військовий правопорядок, але і на суспільні відносини, пов'язані із захистом суверенітету, незалежності і територіальної недоторканності нашої держави, резонно виникає необхідність по-іншому розглядати зміст посягання тих правопорушень, які не є злочинами на даний час, але в разі їх вчинення нанесуть відчутну шкоду нашій державі. Маються на увазі ті зобов'язання, як службових, посадових, так і фізичних осіб, які витікають зі змісту законів України «Про оборону України», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про правовий режим воєнного стану», «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних» та ін. Так, ст. ст. 6–7 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» для громадян України передбачені військовий, військово-транспортний обов'язок.

Зокрема, військово-транспортний обов'язок встановлюється з метою забезпечення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань на період мобілізації та у воєнний час транспортними засобами і стосується як державних органів, так і органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, які забезпечують експлуатацію транспортних засобів, а також громадян – власників транспортних засобів. Ст. 19 цього Закону передбачає обов'язки громадян, у тому числі, «надавати на воєнний час будівлі, споруди, транспортні засоби та інше майно, власниками яких вони є, Збройним Силам України, іншим військовим формуванням з наступним відшкодуванням збитків у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України» [33]. А ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає «запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та у сфері забезпечення життєдіяльності населення і не заброньованих за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, <...> та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб» [34]. Передбачені й інші заходи примусового характеру, невиконання яких буде впливати на спроможність Українського народу відстояти свою незалежність. Не всі із зазначених у чинному законодавстві дії передбачають кримінальну відповідальність.

Висновки. Реформування системи військових злочинів у КК України, на нашу думку, має бути проведено у два етапи.

На першому етапі доцільно розглянути і позитивно реалізувати пропозиції, що стосуються поліпшення змісту правових норм розділу XIX Особливої частини КК. На другому етапі, під час прийняття більш суттєвих змін до Особливої частини, родовий об'єкт військових злочинів необхідно розширити з огляду на необхідність посилення кримінально-правової охорони воєнної безпеки України. Тому розділу XIX Особливої частини необхідно змінити не лише назву на «Правопорушення проти воєнної безпеки України», але і його зміст. Зокрема, глава I цього розділу повинна передбачати кримінальну відповідальність за «Правопорушення проти порядку комплектування воєнної організації держави». До цієї глави мають бути включені правопорушення за: 1) ухилення від призову на військову службу в мирний час; 2) ухилення від призову на військову службу за мобілізацією; 3) ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи в разі проведення цільової мобілізації; 4) ухилення від військового обліку або спеціальних зборів, вилучивши ці злочини з розділу XIV «Злочини у сфері охорони державної таємниці, недоторканності державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації».

Глава 2 «Військові правопорушення» повинна передбачати кримінальну відповідальність за діяння, що нині передбачені ст. ст. 402–421, 425–432 КК.

Глава 3 «Правопорушення проти порядку мобілізації і забезпечення режиму особливого періоду» має передбачати кримінальну відповідальність за: 1) ухилення від направлення на роботи на посадах цивільного персоналу, передбачених штатами воєнного часу; 2) невиконання воєнно-транспортного обов'язку в період мобілізації і у воєнний час; 3) невиконання повинностей в особливий період і у воєнний час; 4) невиконання організаціями і фізичними особами обов'язків в особливий період і у воєнний час.

Криміналізація вказаних діянь у сукупності з іншими заходами посприяє зміцненню воєнної безпеки нашої держави.

Література:

- Денисов С.Ф., Бодаєвський В.П. Кримінальна відповідальність військовослужбовців за корисливі посягання на військове майно (ст. 410 КК України): монографія. Запоріжжя, 2011. 324 с.
- Бугаєв В.О. Військові злочини і покарання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2001. 24 с.
- Карпенко М.І. Кримінальна відповідальність за порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності відносин підлеглості: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2010. 17 с.
- Ковалевська Є.С. Кримінально-правова охорона військового майна за статтями 411 та 412 Кримінального кодексу України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2014. 21 с.
- Курилюк Ю.Б. Кримінальна відповідальність за порушення правил несення прикордонної служби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2014. 21 с.
- Мухамеджанова А.Р. Кримінально-правова характеристика насильства над населенням у районі воєнних дій (ст. 433 Кримінального кодексу України): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2017. 17 с.
- Ониськів А.М. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проходження військової служби, вчинені в умовах особливого періоду або в бойовій обстановці: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2017. 21 с.
- Сенько М.М. Кримінальна відповідальність за самовільне залишення військової частини або місця служби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2005. 21 с.
- Туркот М.С. Кримінальна відповідальність за зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2007. 21 с.
- Хавронюк М.І. Кримінальна відповідальність за перевищення військовою посадовою особою влади чи посадових повноважень: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 1998. 25 с.
- Коржанський М.Й. Кримінальне право України: Частина Особлива. Київ, 1998. 592 с.
- Військові злочини: Комент. законодавства / М.І. Хавронюк, С.І. Дячук, М.І. Мельник; відп. ред.: М.Д. Дрига, В.І. Кравченко. Київ, 2003. 272 с.
- Андрусів Г.В., Андрушко П.П., Лихова С.Я. та інші. Військові злочини. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак.; за редакцією П.С. Матишевського та інших. Київ, 1999. С. 845–884.
- Клименко В.А., Чангулі Г.І. Військові злочини. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Київ, 1998. С. 1012–1082.
- Криволапов Г.Г. Преступления против военной службы. Уголовное право. Особая часть: учебник; под ред. д.ю.н. проф. Н.И. Ветрова и д.ю.н. проф. Ю.И. Ляпунова. Москва, 1998. С. 709–733.
- Сызранцев В.Г. Воинские преступления: Комментарий к главе 33 УК РФ. Санкт-Петербург, 2002. 304 с.
- Тер-Акопов А.А. Понятие преступления против военной службы. Преступления против военной службы: учебник для вузов; под ред. к.ю.н., заслуженного юриста РФ, председателя Военной коллегии Верховного Суда РФ Н.А. Петухова. Москва, 2002. 208 с.
- Поняття, система і види військових злочинів. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини): навч. посіб. / М.І. Панов, Г.М. Анісімов, Ю.П. Дзюба, В.І. Касинюк та ін.: за ред. М.І. Панова. Харків, 2011. 184 с.
- Дячук С.І. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини). Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України; за заг. ред. В.Г. Гончаренка, П.П. Андрушка. Київ, 2005. У трьох книгах. Книга 3: Особлива частина. Коментарі до статей 255–447 Кримінального кодексу України. 584 с.
- Курилюк Ю.В. Кримінально-правове забезпечення протидії порушенню правил несення прикордонної служби: монографія; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.К. Матвійчука. Київ, 2013. 216 с.
- Уголовное право России: Воинские преступления / Х.М. Ахметшин, Ф.С. Бражник, А.П. Васецов и др. Москва, 1993. 312 с.
- Бугаєв В.А. Воинские преступления и наказания: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса – Симферополь, 2001. 190 с.
- Самойлов А.С., Толкаченко А.А. Преступления против военной службы. Полный курс уголовного права: в 5-ти т.; под ред. А.И. Коробеева. Санкт-Петербург, 2008. Т. V: Преступления против государственной власти. Преступления против военной службы. Преступления против мира и безопасности человечества. Международное уголовное право; Т.Б. Басова, С.В. Дьяков и др. С. 453.
- Седракин А.С. Уголовно-правовая и криминологическая характеристика воинских преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Ереван, 2008. 30 с.
- Губко А.А. Объект воинского преступления: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Санкт-Петербург, 2004. 18 с.
- Сарнавський О.М. Кримінально-правовий захист суверенітету України. Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. 2012. Вип. № 58. С. 518–523.
- Туркот М.С. Особливості кримінально-правової кваліфікації злочинів проти порядку несення військової служби. Криміналь-

- но-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України: наук.-практ. посіб. / Туркот М.С., Богуцький П.П., Дячук С.І., Вернидубов І.В., Сегеда С.П. Київ, 2014. 246 с.
28. Право воєнної (військової) безпеки як міжгалузевий і міждисциплінарний інститут. Кримінально-правові та кримінологічні основи забезпечення воєнної безпеки України: наук.-практ. посіб. / Туркот М.С., Богуцький П.П., Дячук С.І., Вернидубов І.В., Сегеда С.П. Київ, 2014. 246 с.
 29. Меньшагин В.Д. Преступления против обороны СССР: дис. ... докт. юрид. наук. Ч. 1. Преступления против обороны СССР. Ч. 2. Отдельные виды преступлений против обороны СССР. Москва, 1951. 742 с.
 30. Ермолович Я.Н. Теоретико-правовые основы военно-уголовной политики в Российской Федерации: монография. Москва, 2012. 576 с.
 31. Закон об уголовной ответственности за воинские преступления (комментарий). Москва, 1969. 192 с.
 32. Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях: Закон України від 18 січня 2018 р. № 2268-VIII. Голос України. 23.02.2018 р. № 37.
 33. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 13 травня 1999 р. № 644-XIV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 27. Ст. 221.
 34. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 28. Ст. 250.

Карпенко Н. И. Содержание родового объекта воинских преступлений. Отвечает ли он нынешним реалиям?

Аннотация. В статье проанализировано законодательство об уголовной ответственности за воинские престу-

пления и иные акты, которые регулируют режим особого периода. Установлено, что Уголовный кодекс Украины не предусматривает в настоящее время ответственности за часть правонарушений, которые предусмотрены, в частности, законами Украины «О мобилизационной подготовке и мобилизации», «О правовом режиме военного положения» и иными актами, которые в случае их совершения могут причинить существенный вред военной безопасности Украины. Поэтому есть необходимость криминализировать эти деяния. Предлагается расширить родовый объект воинских преступлений, рассматривая эти предложения как часть мероприятий, связанных с необходимостью укрепления защиты нашего государства.

Ключевые слова: особый период, военное положение, воинские преступления, уголовная ответственность за деяния, которые посягают на военную безопасность Украины, родовый объект воинских преступлений.

Karpenko M. The content of the generic object of military offences: how it meet modern realities?

Summary. The paper explores the legislation on criminal liability for military offences as well as other acts regulating the mode of a special period. To date, the Criminal Code of Ukraine does not envisage sanctions for certain offences, in particular, under the laws of Ukraine «On mobilization preparation and mobilization», «On legal regime of martial law» and other acts which in case of their commitment can pose significant damage to the military security of Ukraine. It is argued that there is a need to criminalize the above acts. Thus, it is proposed to extend the scope of generic object of military offences as part of the activities to enhance Ukraine's security.

Key words: special period, martial law, military offences, criminal liability for acts against Ukraine's military security, generic object of military offences.